

ЩРИХ ОТ ИСТОРИЯТА НА РОМИТЕ В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В НАЧАЛОТО НА XVI в.

Светлана Иванова¹

Задача на изложението е да представи нови сведения за ромите от османския данъчен (кратък тимарски) регистър TD 370 от 1530 г., обхващащ източната част на османската административна единица, област (бейлербейство) Румелия (източните Балкани, основно днешните български земи). Паметникът TD 370 представя богата картина на структурата на османското общество и на интегрирането на ромите в различните му страти през първата половина на XVI в.

Предлага се опит за „прочит“ на данните за географското разпределение и количествени параметри на ромите християни и мюсюлмани, цигани без установено местожителство и цигани, водещи уседнал начин на живот като земеделци; за данъчните им задължения и професии в неаграрната сфера, както и за интегрирането на съществена част от ромите във военната организация на корпуса на мюселемите. В приложение е представен превод-извлечение на данните за ромите в TD 370.

Ключови думи: история на ромите, Османска империя, данъчно облагане, занятия, ромско население.

Ромите не са ни оставили „автограф“ за своето минало, не разполагаме с наративи и документи, съставени в тяхна среда. Така историята на циганите може да бъде реконструирана само по чужди свидетелства. От XV в. нататък съществено място сред тях заемат османските държавни документи. В различни архивохранилища на първо място в съвременна Турция, както и в България, се съхранява огромно количество исторически извори – своеобразен ромски архив. Обикновено в тях се разказва не само за циганите, така че още на първично емпирично ниво историята на ромите е органично свързана с историята на социума, в който живеят. Важното е, че макар и да не произхождат от средите на ромите, от техни институции или отделни творци, османските документи са първият наистина огромен масив от извори за реконструиране на историята на циганите във втората им родина на Балканите (Марушиакова и Попов, 1993: 19; Марушиакова и Попов, 2000: 7).

Настоящото изложение е само крачка към разкриването на османските извори за историята на ромите, като бъдат публикувани данни, извлечени от един регистър (TD 370) от началото на XVI в. за източната половина на османските Балкани.

Османските материали, разбира се, не са свършени. Както всяко друго историческо издирване, и това за ромите би се сблъскало с множество ограничения, с дефицит на информация по важни теми. Съвременната османистика все още е на етапа на първичното разработване на изворите, все още много

¹ Доц. д-р Светлана Иванова – катедра „История на България“, Исторически факултет, СУ „Св. Климент Охридски“. Адрес за контакти: sv-ivanova@lycos.com

теми, свързани с османските институции, подлежат на първичен анализ, апробират се методите на изследването на османските документални материали. Но вероятно, докато не започне **системното разработване на османския „ромски архив“**, не ще можем да оценим всичките му възможности. Съществуват и определени виждания за това дали е необходимо съставянето на история на ромите изобщо; някои може би се питат каква би била необходимостта от такава история на ромите, каквато ни рисуват османските документи – без ярки ромски персонажи, без класическа хронология на важни военно-политически събития, без държавното скеле на всяка „привична“ история. Османската държавна документация и по-конкретно османските данъчни регистри не предоставят статистическа информация². Неатрактивно изглежда и публикуването на информацията само от един османски регистър, представящ ограничена и статична картина само на някои черти на ромската общност от началото на XVI в. Поставяйки си именно такава задача, изхождам от традиционния респект на историка към извора, от представата за наистина огромното количество паметници, които въпреки несъвършенствата си могат да ни разкажат много, за да сме уверени, че ромите имат история, без която пък „голямата“ история на българското общество и на империята на османците няма да е пълна (Стојановски, 1989; Зиројевић, 1981; Мујиќ, 1953 и мн. др.).

Османският документ, който представям в настоящата публикация, е един от добре известните в османската фискална практика тимарски регистри или *taru-tahrir deferi*. В тях селище по селище са описани данъкоплатците и приходите, които се събират от тях под формата на различни данъци, такси, глоби и пр. Базисната цел на събирането и систематизирането на информацията в тези регистри е да се направи и експонира разпределението на приходите от домакинствата във всяко селище към различни „бенефициенти“, т.е. за издръжка на османските военни (спахии) под формата на тимари, *хасове* и *зиамети*, а също към мюсюлмански религиозни фондации (вакъф) и към самата държавна хазна. Въпросните тимарски регистри биват подробни и кратки. В подробните (*mufassal*) присъства поименен списък на платците, докато в кратките (*icmal*) се дава само общ брой на платците в дадено селище, групирани според своята религия, семейно положение и пр.

Поименно или обобщено представени, въпросните „списъчни“ данни могат да визират отделни данъкоплатци, поголовно мъже (*nefer*) или глави на домакинства *хане* (паралелно с последните обикновено са посочвани брой на пълнолетните неженени мъже (*mücerred*), както и на християнските вдовици). Тимарските регистри не са съставени така, че да предоставят статистически

² По-общо за възможностите за регистрите в османстиката в нашата литература вж: Тодорова, М., Н. Тодоров. Проблеми и задачи на историческата демография на Османската империя. – Балканистика, 1989, 2; Тодорова, М. Балканското семейство. Историческа демография на българското общество през османския период. С., 2002; Първева, Ст. Османски „поземлени“ регистрации от XVII – първите десетилетия на XVIII век. Извор за историята на аграрните структури и социалните отношения. – В: Из практиката на османската канцелария. Сборник материали от международната конференция „Османските регистри – извор за историята на Балканите“. София, 23 октомври 2009. Съставител Р. Ковачев. С., 2011; Иванова, Св. Етнодемографски проучвания в съвременната българска историография, XV–XVIII в. – В: България XV–XVIII в. Историографски изследвания. Т. 1, С., 1987 и посочената там литература.